

УДК 305.32

Комих Н.Г., ДНУ імені Олеся Гончара

## РОЛЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ДИСКУРСИВНИХ ВЛАДАХ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

*В статті здійснено теоретичний аналіз ролі гендерних стереотипів у дискурсивних владах політичного простору українського суспільства. Автор застосовує теорію полей П.Бурд'є для визначення поля політики та його структуризації і теорію дискурсивних влад М.Фуко. Зокрема, зазначено, що гендерні стереотипи є стійкими утвореннями, які структурують поле політики та формують дискурсивні влади переважно маскулінного характеру.*

**Актуальність теми.** Сучасна українська законодавча і правова система побудована з урахуванням принципів гендерної рівності, що закріплено в багатьох міжнародних документах, зокрема, в Загальній декларації прав людини (1948), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1967), Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993) тощо. Підписавши міжнародні документи, які зумовлюють гендерний підхід і визнають його як найефективніший у разі створення й виконання національних програм, Україна зобов'язалася гарантувати гендерну рівність, розвиток і справедливість в регіоні, країні, світі.

Проте, офіційні дані статистики й результати гендерних досліджень демонструють, гендерний диспаритет в політичній сфері суспільства (навіть при введенні гендерних квот). Проблема гендерної рівності та можливостей залишається актуальною саме для українського суспільства. Політична сфера українського суспільства априорі вважається сферою чоловічого домінування, що обумовлено історичними, соціокультурними факторами та стійкістю в суспільній свідомості гендерних стереотипів. Гендерний мейнстримінг не є політичною стратегією держави.

Гендерний стереотип, як і інші види соціальних стереотипів – це невід'ємний атрибут повсякденного мислення, самоусвідомлення та взаємодії індивідів у соціально-політичному просторі. Актуальність проблеми пов'язана із необхідністю вивчення тих

ресурсів влади, які не припускають відкритого насилля, але, тим не менше виступають ефективним способом соціального контролю і інструментом, активно використовується, зокрема, в політичній боротьбі. Вибір гендерних стереотипів в якості об'єкта дослідження обумовлений, по-перше, тим, що досягнення гендерної рівності в суспільстві неможливе без дослідження факторів, визначаючих статус жінок і чоловіків. По-друге, гендерні стереотипи являються фактором організації соціальних відносин не тільки між чоловіком і жінкою, але і між іншими соціальними групами і спільнотами. По-третє, гендерні стереотипи, залучаючись в соціальні відносини, постійно самовідтворюються.

Гендерні стереотипи в просторі української політики відіграють важливу роль з причини особливої ролі політичного дискурсу у відтворенні гендерних стереотипів, у формуванні національних моделей мужності і жіночності, в підтримці гендерного порядку та режиму. Гендерна диспропорція в українській політиці, де кількість чоловіків значно переважає над кількістю жінок є наслідком існування в громадській думці гендерного стереотипу: «Політика – це чоловіча справа». Аналіз ролі гендерних стереотипів в політичному полі суспільства дає можливість екстраполювати основні висновки дослідження на інші сфери суспільства.

В соціогуманітарному науковому дискурсі гендерні стереотипи є предметом досліджень політологів, соціологів, психологів, філософів, культурологів, економістів, етнографів, лінгвістів. В політичній науці гендерні стереотипи розглядаються в контексті розгортання демократичних процесів, побудови гендерної політики, її політичної та правової реалізації. Значний вклад у дослідження проблеми гендеру і гендерної політики зробили такі вчені, як, зокрема, М. Богачевська-Хом'як, Н. Грицяк, Д. Ісламова, Р. Хоф, Дж. Елштайн, Л. Кобилянська, Т. Мельник, Т. Бендас, М. Пірен, К. Левченко, О. Скар, О. Ярош.

Серед українських учених гендерної проблематики в політології так чи інакше торкаються такі дослідники, як В. Архіпов, М. Головатий, І. Головашенко, Г. Дідух, С. Жерьобкін, І. Жерьобкіна, О. Іващенко, О. Катан, І. Лебединська, Т. Мельник, М. Пірен, В. Суковата, Н. Чухим, О. Ярош та інші. Багато з них присвячують свої праці гендерним стереотипам, локус розуміння яких трансформується від біологізаторського до конструктивістського.

**Мета статті:** визначити роль та значення гендерних стереотипів у формуванні сучасних дискурсивних влад в українському політичному просторі. За допомогою теорії соціальних полей П.Бурд'є надамо характеристику розподілу сил та капіталів в полі сучасної української політики. Спираючись на основні положення та евристичні можливості теорії М.Фуко про владу дискурсу та дискурсивні влади визначимо основні гендерні стереотипи, що будують простір та ієрархію поля політики.

Влада – одна із фундаментальних основ суспільства і політики. Вона існує скрізь, де є стійкі групи людей: у сім'ї, виробничих колективах, організаціях та установах, в усій державі – і в цьому випадку ми маємо справу з верховною, політичною владою. Політика – це всеохоплюючий феномен суспільного життя, який пронизує всі її форми і включає в себе всі види соціальної активності суб'єктів, всі види діяльності по їх організації і керівництву в рамках процесів виробництва. Політика – це сфера життєдіяльності суспільства, пов'язана з утриманням і використанням влади.

На думку П. Бурд'є, політичне поле – автономний універсум, простір гри, який функціонує по правилам відповідності специфічних інтересів його агентів і логіці самої гри. Це місце, де в конкурентній боротьбі між агентами народжується політична продукція: проблеми, програми, аналізи, концепції, події. Специфіка політичного поля заключається в тому, що воно намагається організуватися між двома полюсами; в ньому завжди є домінуючі і підкорені агенти; воно детерміновано економічними і культурними факторами. Французький соціолог показує, що чоловіче і жіноче наділено символічними функціями, вони виступають як знаки відмінності. Зазначав, що жінки входять до діалектики виробництва й присвоювання відмінностей скоріше як об'єкти, ніж суб'єкти дій. За П. Бурд'є, для більш-меншої рівності жінок і чоловіків необхідний колективний контроль за соціальними механізмами панування. Вчений стверджує, що принцип панування чоловіків закладений саме в культурі суспільства – культурі панування, цей принцип відображається в політичному полі [1, с. 58].

Влада протягом багатьох століть і навіть тисячоліть асоціювалася виключно з чоловічою статтю. Влада, як правило, ґрунтується на насильстві, могла належати і належала тільки чоловікам.

У суспільній свідомості і практиці домінувала схема розподілу владних повноважень, при якій чоловік, як правило, розглядався як суб'єкт влади, а жінка – її об'єкт, причому ця схема була характерна для всіх суспільних сфер (від сім'ї до державного управління).

Як культурні традиції, так і соціальні відносини обумовлюють ототожнення влади з маскулінністю, а підпорядкування – з фемінінністю: атрибути влади – сила, розум, воля, відповідальність, активність, контроль, справедливість – багато в чому представляють собою також атрибути маскулінності, між тим як атрибути фемінінності – пасивність, емоційність, упередженість, сутєвистість, слабкість, нерішучість – співвідносяться з підпорядкуванням.

Історія людства – це історія панування так званої патріархальної моделі суспільства, в основі якої лежить чоловіче домінування. У минулому воно проголошувалося вербально і закріплювалося ідеологічно та інституціонально. Жінки виявилися підвладні чоловікам всередині сім'ї, а в складі групи – чоловічій владі. Владні позиції чоловіків підтримувалися у суспільстві і формально за допомогою права, і неформально – загальноприйнятими правилами повсякденного життя, звичаями, традиціями. І якщо в законодавчому порядку в абсолютній більшості країн обмеження на доступ жінок до політики і влади зняті, то неофіційні обмеження і перепони продовжують існувати. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. незважаючи на розроблені законодавства, певний прогрес, сприяння різних міжнародних організацій, чоловіче домінування підтримується як на рівні свідомих стереотипів (наприклад, політика – не жіноча заняття), так і на рівні несвідомого (приклад – мова). Такі стереотипи створюють безліч проблем на шляху реалізації жіночою владних повноважень, у тому числі тому, що чоловіки часто не хочуть виступати в якості об'єкта влади, вважаючи це нижче своєї гідності або, будучи соціалізованими відповідно до пануючих стереотипів (жінки повинні виконувати допоміжні ролі, чоловіки – владні, інструментальні) відчуваючи себе некомфортно, коли доводиться підкорятися. Деякі чоловіки, теж керуючись стереотипами, протиставляють ідеї жіночої влади і жіночого лідерства, не тому, що вважають, що вони не володіють достатніми інтелектуальними здібностями або професійними навичками для управління, а тому, що вважають їх істотами слабкими і не бажають переклада-

ти на їх плечі важкий тягар влади або, принаймні, побоюються, що так про них (чоловіках) думатимуть інші.

Виділення гендерного аспекту владних відносин обумовлено об'єктивною неоднорідністю рольових функцій чоловіків і жінок у соціумі. Виникаючи з статево-рольової неоднорідності людей, влада зводиться до системи переваг (в основному, чоловічих, виходячи з їх потреби в самоствердженні і самозначимості, об'єктивної самостійності і більшої орієнтованості на управління і самоврядування, на відміну від жінок, у яких ця потреба вельми індивідуалізована, що представляють додаткові ступені свободи і дають право чоловікам впливати на самоствердження інших, тобто жінок.

Різні визначення влади, дискурсивно маскулінізовані і більше відносяться до чоловіків, зачіпаючи їх багатство, вплив, контроль над усім, вербальну владу, боротьбу, лідерство, політику, перемогу в спорті, включаючи і фізичну силу. Аналогічну стереотипну конструкцію поняття влади надає, наприклад, М. Вебер визначає владу як можливість одного або кількох людей здійснити свої бажання, вдаючись до дій, які інші не схвалюють, тобто проти їх волі.

Інший підхід до розуміння влади, що відрізняється від традиційного, ми знаходимо у М.Фуко, Влада для нього – це не ресурс, що належить індивідам або групам, а те, що втілено в повсякденній діяльності. Вона втілена не в державі, а в соціальних відносинах. Влада, на його думку, не є результатом дії функціонування різних інститутів (державних, соціальних, ідеологічних та ін), вона є феноменом набагато більш широкого порядку – здатністю, незалежно від локалізації та предметної області застосування, до успішного впливу на індивіда. Тому це не те, що може бути повалено. У цьому сенсі вона функціонує, структурує поле вибору, рішень і практик. Через аналіз принципу суб'єктивізації М. Фуко намагається розкрити соціальні причини, що викликають у суспільстві міфологізацію владних дискурсивних практик, найбільш докладно описуючи це в роботі «Наглядати і карати» владу як «наглядове» (символічне), включаючи психологічне і фізичне, насильство. Підхід М. Фуко до визначення влади знайшов своє відображення у виявленні соціальної структурованості традиційних видів поведінки і в трактуванні природи нерівності чоловіків і жінок, згідно з якою величезне місце в сучасній картині

контролю за суб'єктивністю належить структурам статевої диференціації індивідів. Фуко, детально аналізуючи феномен і типи насильницьких типів влади гендерного поля сучасної культури на прикладі пенітенціарних практик, переносить дію цих механізмів на все поле сучасної культури, як культури, виконаної слухняності, раціональних форм панування, корисності та розрахунку, як культури масованого управління методами індивідуалізації, як культури домінації однієї статі над іншою. І влада є гарантом цієї нерозкритої таємниці соціальності. [2, с.75].

Отже, згідно теорії М.Фуко, сучасні форми влади, не є вертикальними, вони діють не згори вниз, не належать певній особі, вони розсіяні в суспільстві, вони горизонтальні, непомітні, їх нелегко розпізнати як влади, але вони легко контролюють великі маси людей і керують ними. Фуко назвав ці форми влади владами дискурсу, або дискурсивними владами. Коли ми стверджуємо, що гендер, гендерні відносини, гендерні стереотипи сконструйовані, це означає що вони не тільки історично та соціокультурно змінені, а створені дискурсивною владою. Саме жінки і чоловіки є соціальними групами, які створили владу дискурсу стосовно гендерних стереотипів у полі політики.

Поле політики, згідно даного теоретичного обґрунтування, представлено гендерними стереотипами стосовно розподілу влади, владних стосунків та ставлення до влади. Слід зауважити, що цей теоретичний зріз стосується тільки виміру влади за гендерною ознакою у полі політики.

Співіснуючи, чоловіки і жінки (носії влади) вступають у різні відносини один з одним, що тягнуться від спроб «взаємного знищення» до спроб «неподільного злиття». Ці відносини детерміновані цілою системою одночасних впливів і спільних дій на них різнорідних чинників і різних безперервно взаємодіючих елементів, визначаючи таким чином їх типи.

Концептуалізація дискурса влади чоловіками і жінками відбувається, зокрема, на основі гендерних стереотипів через міжособистісну складову між носіями і об'єктами влади, що впливають на свідомість, діяльність, працю, роботу, поведінку і активність останніх. Саме завдяки домінуванню гендерних стереотипів індивіди здійснюють категоризацію владних відносин за ознакою статі.

На основі запропонованого теоретичного підходу були здійснені певні узагальнення. Історично склалося так, що український чоловік брав на себе роль борця у визвольних змаганнях нації і гинув у розквіті сил, жінка ж залишалась берегинею роду, насамперед його фізичної частини, тому спектр її соціальних ролей пов'язаний із сім'єю. Ситуація принципово не змінилась і в радянські часи, попри задекларовану емансипацію жінки в Радянському Союзі. Саме в радянські часи знищили повагу до власне традиційного способу самореалізації української жінки в сім'ї, не змінивши самого реального становища жінок.

Внаслідок поширеного в суспільстві гендерного стереотипу «політика – не жіноча справа» жінкам набагато важче, ніж чоловікам, стати депутатами чи посісти відповідальні керівні посади. Аналіз гендерних стереотипів виборців демонструє певну гендерну «індиферентність» більшості громадян стосовно керівних посад політичних партій та об'єднань. На думку більшості виборців, лідер партії має бути наділений певними чеснотами, здібностями та вміннями, ніж бути тільки представником певної статі. Водночас, дослідження також засвідчує, що жінки-виборці виступають за більш розширене представлення жінок на керівних посадах, більш схильні підтримати ідею запровадження квот у списках політичних партій, а також приділяють більше уваги аналізу виборчих списків партій на предмет наявності в його прохідній частині жінок [3, с.25].

Таким чином, можна припустити, що існують гендерні стереотипи, що виступають бар'єром для входження в політичну сферу жінок. У зв'язку з цим автором було проведено дослідження – експертне опитування, методом інтерв'ю (неформалізоване), та здійснено дискурс аналіз текстів інтерв'ю (2015р.). За результатами були виявлені змісти гендерних стереотипів, що структурують розподіл влади у полі політики.

1. Гендерні квоти дискримінують тих жінок, які б пройшли в політику за рахунок своїх професіональних якостей, а також тому, що жінки стають «висуванцями».

2. При введенні квот для жінок вони будуть заповнені дружинами, коханками чи доньками політиків чи бізнесменів.

3. Політика – це брудна справа. Жінки морально і психологічно не готові до цього заняття.

4. В політику приходять по принципу професіоналізму, а не статі, а тому вибрані депутати, серед яких привалюють чоловіки, не гірше жінок знають їх проблеми і шляхи вирішення цих проблем.

5. Жінки-політики можуть знати, як розподілити бюджет, але вони не знають звідки взяти фінансові ресурси. Місце жінок в соціальних комітетах.

6. Жінки не голосують за жінок.

7. Жінки втрачають свій жіночий облік в політиці.

Виокремленні нами гендерні стереотипи показують, що у політики все ще присутні патріархальні форми розподілу влади, існують уявлення стосовно винятковості жінки у владі, домінування маскулінного дискурсу.

Отже, основна причина залучення гендерних стереотипів у соціально-політичні відносини полягає в можливості ієрархії з їх допомогою соціальних суб'єктів т.п. диспозицій індивіда в політики. В якості мужніх або жіночних характеризуються не тільки індивіди, але і весь спектр соціальних акторів і явищ – будь-то нації, соціальні верстви і класи, революції, війни. Соціальні актори, охарактеризовані за допомогою гендерних маркерів, приймають на себе весь набір ціннісних атрибуцій, пов'язаних з мужністю або жіночністю.

Значимість соціальних стереотипів у політики пов'язана, насамперед, з тим, що влада здійснюється не тільки через фізичне насильство, а й через цінності і норми. Гендерні стереотипи, приймаючи участь у виробництві значень і цінностей, залучаючись до створення певної картини світу і в легітимацію влади, виступають ресурсом влади. Саме в такому напрямі подальші дослідження політичною наукою гендерних стереотипів є перспективним для впровадження реальної політики гендерної рівності.

#### ***Бібліографічний список:***

1. Бурдьє П. Соціологія політики / П. Бурдьє ; пер. с фр.; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. – М. : Socio-Logos, 1993 – 289с.
2. Фуко М. Наглядати і карати / М.Фуко – К. : Основи, 1998. – 392 с.
3. Звіт за результатами експертного опитування щодо визначення гендерних стереотипів та ставлення до гендерної проблематики в Дніпропетровській області // Гендерний портрет Дніпропетровської області / уклад.: Рудік О., Кіреєва О., Колохіна А., Моргун О., Маслова О. – Д. : вид-во, 2014. –103 с.



В статтє осуццествлен теоретический анализ роли гендерных стереотипов в дискурсивных властях политического пространства украинского общества. Автор применяет теорию полей П. Бурдьє для определения поля политики и его структуризации и теорию дискурсивных властей Фуко. В частности, указано, что гендерные стереотипы являются устойчивыми образованиями, которые структурируют поле политики и формируют дискурсивные власти преимущественно маскулинного характера.

*The article analyzes the role of gender stereotypes in the discursive authorities of the political space of Ukrainian society. The author uses the field theory of P. Bourdieu to determine the field of politics and its structure and the theory of discursive authorities M. Foucault. In particular, it is noted that gender stereotypes are persistent entities that structure the field of politics and form discursive authorities mainly masculine in nature.*

Стаття надійшла до редколегії 16.02.2017

УДК 323.25:172.1

Полухіна А.В., НУ «ОЮА»

## ЗАСТОСУВАННЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКИХ ДІЙ ПІД ЧАС СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Визначено, що ненасильницькі дії все частіше визнаються найбільш прийнятним та дієвим засобом здійснення політичних перетворень. Зазначено, що з продовженням процесів глобалізації значно зростає й кількість випадків втручання міжнародних політичних та громадських сил у внутрішні конфлікти. Це втручання набуває різних форм, основні з яких ідейно-організаційна підтримка з боку іноземних та міжнародних неурядових організацій, та фінансова підтримка з боку урядів та міжнародних урядових організацій. Визначено, що глобалізація через наявність стійких міждержавних зв'язків дає можливість швидко запозичувати результативні практики ненасильницької боротьби.

Останніми роками суспільство успішно користувалося ненасильницькими методами боротьби. Актуальним є те, що процеси глобалізації викликали формування стійких міждержавних